

“Toplumun Ekolojik Değerler Üzerinden Yeniden Örgütlenmesi Rojava Devrimi'nin Esas Başarısıdır”

Rojava Kooperatif Komitesi ile Söyleşi

Toplum ve Kuram: *Rojava'nın toplumsal sözleşmesinde ekolojik toplumun önemi net görülmektedir. Ekolojik toplum paradigması nedir? Neden önemlidir? Ekolojik toplum Rojava Devrimi'nde nasıl bir yere sahiptir?*

Rojava Kooperatif Komitesi: Toplumun ekolojik değerler üzerinden yeniden örgütlenmesi Rojava Devrimi'nin esas başarısıdır. Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki, eğer ekolojik anlayış esas alınmasaydı, bugün Rojava ekonomik olarak diz çökmüştü, devrim ise filizlenmeden yok olmuştu. Çünkü Rojava toplumu, uygulanan ambargo yüzünden savaştan faydalanarak kaçakçılık, rantçılık, rüşvet ve iltimas ile güç sağlamaya çalışanlara muhtaç hale gelirdi. Askeri olarak elde edilen kazanımlar başarılı bir ekonomik anlayışla içeriden desteklenmeseydi, halk eninde sonunda diz çökecekti.

Rojava halkının Önderliğin (Abdullah Öcalan) sunduğu ekolojik toplum perspektifini esas alarak yaşamaya karar vermesi, devrimin de başarılı olmasını sağladı. Bunu pratiğe geçirmesi, öncelikle kendi kaynaklarına, insan gücüne, toprağına, varlığına güvenmesi, inanması ve bunları sevmesiyle mümkün oldu. Halk kendi içerisinde komün ve kooperatif örgütlenmesiyle, öncelikle çıkarıcıları, rantçıları, çeteleri, devletleri, politik cambazları devre dışı bıraktı. Toprağına, varlığına, emeğine güvenerek evine, tarlasına, köyüne değer vermeye başladı. Aynı zamanda doğayla da yeniden yüzleşmeye başladı. Kente, moderniteye olan özeni onu doğaya yabancılaştırmıştı. Yeni bir dönüşüm, tabiatla barışma ve tabiata dönüş, kurtuluşun yolunu açtı. Örneğin; sadece devlete, tüccarlara

ve kapitalist üreticilere dayalı ekonomide, halk üretimi bırakmıştı ve tavuğundan sebzesine kadar her şeyi dışarıdan alır hale gelmişti. Hatta insanlar, kaçakçılar eliyle vadesi geçmiş, kokmuş, bozulmuş yiyeceklere rağbet etmekteydi. Çünkü muhtaçtılar. Şimdi ise aileler evlerinin etrafında, tarlalarında, köylerinde, bahçelerinde üretim yapmaya başladı. Hem üretim yapıyor hem para ve meta ilişkilerine girmeden ihtiyaçları olan ürünleri temin ediyorlar. Bireysel çabaların yanı sıra komünlerde yer alarak sağlık, güvenlik, adalet, toplumsal dayanışma gereklerini yerine getirip sorunlarını çözüyor, öncü oluyorlar. Hakeza kooperatifler yoluyla da toplumsal üretim yapıp, bunların getirisıyla öteki ihtiyaçlarını karşılıyorlar. Birey, toplum ve doğanın bütünselliği sağlandığında görüldü ki, insanlık kendini yeniden var etme şansını yakalayabiliyor. Bunda ne meta ne çıkar ne para ne de doğanın ve toplumun tehdidi var. Elbet bu paradigmanın, bu zihniyetin gelişmesi, olgunlaşması gerekir ve bu da zaman alacaktır. Yine toplumda derinliğine yaratılan tahribatların bertaraf edilmesi de epey bir zaman alacaktır. Ancak esas olan düşünsel ve eylemsel olarak sağlam bir tohumun ekilmesidir.

TK: *Özerkliğin ekolojik toplum ideolojisindeki anlamı nedir? Rojava'nın özerkliği ekoloji ile nasıl bir ilişki içindedir?*

RKK: Ekoloji ve toplum ilişkisinin sağlıklı olabilmesi için özerklik, olmazsa olmazdır. Öncelikle, mekânsal olarak doğa kendi içerisinde adeta özerk alanların bütünlüğünden, bileşkesinden oluşmaktadır. İklim, coğrafi yapı, su kaynakları, bitki ve hayvan türleri her yerde kendine özgü özellikler taşımaktadır. Çeşitliliği, farklılığı ve bütünlüğüyle renklenmekte, bir harmoni oluşturmaktadır. Bunlarla birlikte yaşayan doğal insan toplulukları da coğrafi yaşamın şartlarına göre, beslenmesinden giyimine, hayvanlardan bitki türlerine, araçlarından enerji kaynaklarına kadar doğa ile bir uyum içinde şekillenmiştir. Her bir mekân, bölge, alan kendi içinde özerktir.

Bir bitki, bir hayvan veya bir insanı içerisinde bulunduğu doğal mekânından ayırıp başka bir mekâna götürdüğünüzde hemen uyum sağlayamayabiliyor. Hatta yok olabiliyor ya da bazı dönüşümler geçirerek uyum sağlamak zorunda kalabiliyor. Yani doğanın bütün canlılar için geçerli olan evrensel kuralları olduğu gibi, yerel mekânlara göre de farklı kuralları, özgün özellikleri vardır ve canlı

onun içinde şekillenir. Ancak günümüzde teknoloji yoluyla doğanın özgün ve özerk alanına müdahale edilmiştir. Tropikal iklimde yaşayan bir bitkiyi, soğuk karasal iklimde yetiştirmek artık imkân dahilindedir. Ancak bu bir zorlamadır. Bunun için de hem enerji kaynakları, doğal kaynaklar, araç ve materyaller kullanılmakta hem coğrafi yapıya müdahale edilmekte hem de kaynaklar pervasızca harcanarak varlıklarımız tüketilmektedir. Bugün dünya çevresel, ekolojik bir felaket riski altında olduğu gibi, başta hava, su ve temel besinler olmak üzere hayati önemdeki kaynakların tükenmesiyle de karşı karşıyadır. Aynı şekilde, insanların özerk alanına da müdahale edilmiştir. Yasalar, sistemler ve devlet yoluyla insan yaşamına müdahaleler olmuştur. Savaşlar, zorla göçertmeler, emeğin sömürüsü, fabrikaya, hapis haneye, apartmana, devasa metropollere mahkûmedilen yaşam yüzünden doğa-insan ilişkisi çökmüştür. İnsani nitelikler yok olmuş, birey makinanın, mekânın, işin bir parçasına dönüşmüştür. Bu evrensel bir kanun olarak dayatılmıştır.

Bireyin, toplumun, doğayla uyumlu olması, birlikte yaşaması için özerk alanın mekânsal yapısı önemlidir ve bu da ekolojik, toplumsal ve bireysel özerklik ve özgürlüklere fırsat vermelidir. Özerk alanların varlığı, birbiriyle uyumu ve bütünlüğü için yeniden fırsat oluşturulmalıdır.

Sömürgeci sistemin, ekolojik alanda gerçekleştirdiği büyük yıkımın sonuçları, Rojava Devrimi'nin karşı karşıya kaldığı en önemli sorunlardan biri oldu. Toplumun ihtiyaçlarını ve doğal dokuyu hiçe sayan, tamamen devlet merkezci ve ticarete dayalı bir talan anlayışı, sömürgeciliğin temel ekonomi politikası olmuştu. Özellikle 1980'lerle birlikte, yoğun kimyasal, yoğun mekanik ve tek tip ürünü esas alan bir tarım politikası uygulanmıştı. Bir yandan halka sadece buğday, arpa ve pamuk üretimi empoze edilirken, diğer yandan, oluşturulan merkezi ve devasa hayvan çiftlikleri ve tarımsal üretim projeleriyle iktidar çevrelerine büyük rantlar aktarılmaktaydı. Sanayi politikası da tarıma yaklaşımı tamamlamaktaydı. Genel anlamda Rojava'da çok ciddi bir sanayi üretimi gerçekleştirilmedi. Ancak petrol üretimi ve orta ölçekli birkaç üretim tesisi vardı. Petrol doğrudan, Rojava dışına aktarılmaktaydı. Sömürgecilik, tuğla fabrikası, yem, plastik, inşaat malzemeleri, iplik ve otomotiv gibi mecburen kurduğu bazı üretim tesislerini, Rojava'daki yönetim merkezi

olan Heskê bölgesinde yoğunlaştırmıştı. Anlayış ve uygulamalar bir bütün olarak ele alındığında sömürgecilik, ekonomik talan, ekolojik yıkım ve toplumun köleleştirilmesine dayalı bir sistemi esas alıyordu. Bu gerçeklik karşısında, Rojava Devrimi, elbette ki ekolojik ve ekonomik toplumu yeniden kurma görevinin bilinciyle hareket edecektir. Çok çetin bir savaş ve sıkı bir ambargo karşısında dahi Rojava, kapılarını sonuna kadar sermayeye açma şantajları ve rüşvetlerine boyun eğmedi. Tarımı, ekonomi politikasının temeli olarak benimsedi. Tarımda, devletin hâkim kıldığı anlayışa karşı önemli bir mücadele verildi ve bu devam etmekte. Bu temelde, ürün çeşitliliği, doğal ve yerel tohumlara dönüş, doğal gübre kullanımını teşvik ve bunun temin edilmesi, tarım alanlarının korunması, daha ekonomik ve ekolojik sulama anlayışının yaygınlaştırılması yönünde girişimler vardır.

Bununla birlikte, doğal ve yaygın hayvancılığın canlandırılmasına dönük altyapı oluşturulmaktadır. Sulama alanında da önemli sayılabilecek bir mücadele yürütülmektedir. Derin kuyuların açılması birçok alanda durduruldu. Devletin yarım kalan sulama projelerinden, ekolojik ve toplumsal dokuya zarar verenlerin devam ettirilmesi yönündeki zorlamalar başarılı olmadı. Tarımsal sulama barajlarının yeniden faalleştirilmesi gündeme alındı. Sanayi alanının ve kurulu olan işletmelerin, ekolojik ve toplumsal anlayışla yeniden düzenlenmesi çalışmalarına başlandı. Ancak, toplumun zorunlu ihtiyaçları, teknik imkânların bunları karşılamada çok sınırlı olması ve sıkı ambargonun önemli etkileri olduğu söylenebilir. Petrol ürünlerine olan ihtiyaç çok fazla olmasına rağmen, yol açtığı fuel-oil havuzları ve çevre kirliliği nedeniyle, bu konudaki üretim sınırlı tutulmaktadır. Rojava Devrimi'nin, şimdiden ekolojik anlamda bir örnek oluşturduğunu söylemek doğru olmaz. Devrim koşulları, temel ihtiyaçların temin edilmesine yoğunlaşmayı zorunlu kılmakta, bu da ekolojik anlamda çok köklü ve yaygın bir mücadele yürütülmesini aksatabilmektedir. Ancak, ekolojik çizginin bilerek önemsizleştirilmesi veya ihmal edilmesi söz konusu değildir. Ekonomik faaliyetlerin genelinde ekolojik yaklaşımın oturtulmasına dikkat edilmektedir.

TK: *Rojava'da devrimin başlangıcından beri savaş devam etmektedir. Bu savaşta halkın paradigmaya, özellikle ekolojiye ilişkin yaklaşımı nasıl olmuştur? Acaba yaşanan değişimler*

pratiğe yansdı mı ve devrimden sonra da tartışılacak mı? Size göre savaş ve ekoloji arasındaki ilişkinin Rojava Devrimi üzerinde nasıl bir etkisi oldu?

RKK: Öz savunma, bireyin kendini, toplumunu, evini, toprağını ve çevresini savunmasıyla gerçekleşir. Ekolojik paradigma bir bütünselliği ifade eder. Sadece fiziki çevre ve doğa olarak algılanmamalıdır. İnsan unsurunun yaklaşımı ve eğilimleri önemlidir. Çünkü ekolojik yapının en önemli unsuru, etkileyeni, öznesi haline gelmiştir. Haliyle paradigmasını kurarken tutarlı olmalı, bütün öğeleriyle ekoloji-insan ilişkisini iyi belirlemelidir. Bunun içerisinde eksik olan bir parça, öz savunmayı da olumsuz etkiler. Bundan birey, toplum ve doğa olumsuz etkilenir. Dolayısıyla tespitlerin ve analizlerin iyi yapılabilmesi için ciddi bir bilinçlenme ve örgütlenme gereklidir. Bunun gerekleri yerine geldiği oranda canlı, dinamik, güçlü ve gelişime açık bir paradigmadan bahsetmek mümkün. Bu ölçülere göre toplumun yeterli olduğunu söylemek gerçekçi ve tutarlı olmaz. Aksine, egemen rejimin uygulamaları nedeniyle insan doğası dahi tahrip edilmiş, yaşam tarumar edilmiştir. Bireyden topluma kadar hastalıklı bir yapı, zehirlenmiş bir zihni durum, darmadağın edilmiş bir bilinç vardı. Bunun yeniden toparlanması, hem de savaş şartlarında pek de kolay olmasa gerek. Hele hele devleti, bürokratik, teknik, statik ve sadece uzmanların tekeline alınmış bilgi ile algılamak, kabullenmek hâkim bir anlayış iken. Bu çerçeveye göre dondurulmuş bir yaşamın işlevsizliği kaçınılmaz olarak bir enkaz gibi ortada durmaktaydı. Ancak önderliğin zamanında müdahaleleri, özgürlükçü, ekolojik toplum paradigması ile zamanında davranılmış, işgal ve imhaya karşı savunma ile toplumda yaşanan olumsuzluklarla, ekonomik, çevresel yıkımlarla mücadele birlikte, eş zamanlı, aynı konseptin bileşenleri çerçevesinde başladı. Sadeleştirilmiş ama cevheri güçlü modeller çok etkili oldu. Bunlardan bir tanesi de komün örneğidir. Bu mekanizma toplumun içinden, toplum eliyle oluşturuldu. Haliyle yabancı, dışarıdan ithal edilmiş, topluma dayatılmış bir model değildir. Tartışma ve konuşma, toplumumuzun değerlerinin birleşmesiyle yeni şartlarda tekrar oluştu. Bu sayede birey dışı karşı kendi fiziki ve maddi güvenliğini sağlarken, içeride de adalet, sağlık, ekonomi, çevre, kadın, eğitim ve gelişim gibi birçok konuda tedbirini alma, birliğini sağlama ve kendini yenileme konularında adımlar atmıştır.

Bu çalışmalar geliştikçe kuşkusuz toplumsal yetkinlik artacak, doğa ve ekolojiye yaklaşımda da olgun ve ileri aşamalar görülecektir. Bu mekanizmanın en canlı, en etkili tarafı ise dinamik ve tartışmaya açık olmasıdır. Çünkü komünlere katılımında bulunan bütün bireylerin doğrudan temsili, söz söyleme özgürlüğü, göreve talip olma ve oy kullanma ve kararını verme hakkı var. Bu ister istemez hem tartışmayı hem katılımı hem de öncüleştirmeyi güçlendiriyor. Toplumsal değişimin öznesi de bu işleyiş oluyor.

TK: *Yeniden yaratma sürecinde kadının katılımı toplumda nasıl karşılanıyor? Bu durumu ekolojik paradigmaya göre nasıl değerlendiriyorsunuz?*

RKK: Birtakım köklü değişimlerin gerçekleşmesi ancak mekân, zaman, ilişki ve araç değişiklikleri ile mümkündür. Bunlardan en az biri veya birkaçı değişmeden sadece söylem üzerinden geliştirilecek değişimlerin etkili olması, sonuç vermesi pek mümkün değildir. Özgürlük hareketinin öncülük ettiği alanlarda birçok değişken/belirleyen/dinamik olmakla birlikte, belki en önemlisi kadındır.

Sadece Rojava bağlamında ele alındığında, kadının katılımı ciddi bir değişimi, dönüşümü hatta gerçek devrimi yaratmıştır. Kadın adeta öncü konumuna gelmiştir. Komünlerin örgütlenmesi, kurulması, geliştirilmesinde kadının çabaları daha belirleyicidir. Kooperatiflerde kadınların katılımı, toplumda birçok tabuyu da yerle bir etmiştir. Bir birey olarak kadının katılımcılığı, gelişimi, özgüveni geliştikçe, erkeğin de dönüşümü hızlanmıştır. Eskiden ailenin, eşinin, çocuğunun sorumlusu, lideri, egemeni, bekçisi olarak üzerine ağır bir yükümlülük aldığı düşünülen erkek, hakimiyetini sürdürmek için de içeride baskıcı, egemen, statükocu bir pozisyon almak zorunda kalıyordu. Adeta devleti, iktidarı kendi şahsında var ediyor, bütün baskı aygıtlarının da taşıyıcısı oluyordu. Ancak kadının gelişimi, katılımı ve mücadelesi erkeğe şunu ispatlamaktadır: Onun iktidarına, korumacılığına, yükümlülüğüne, yüklendiği role ve statüsüne gerek yoktur. Onun da kendi insani toplumsal, bireysel sorunlarıyla, gerçekliğiyle yüzleşmesi gerek. Kadın ve erkeğin güç birliği yapıp toplumunu, doğasını, çevresini koruması ve geliştirmesi mümkün. Bunun farkına varıldıkça kadın ve erkeğin dönüşümü birlikte ve hızlı

oluyor. Ama bunun kuşkusuz öncüsü kadındır ve yarattığı zihinsel ve eylemsel devrimdir.

İçinde yaşadığımız Rojava'da bu değişimin çok güçlü ve etkili olduğunu gözlemleyebiliyoruz. Ancak henüz yazılara, araştırmalara, devrim öncesi ve sonrası kıyaslamalara konu olmadığı için dışarıda ve içeride değişimin niteliği görünür düzeyde fark edilmiyor. Bu değişim ve dönüşümün yarattığı dinamizmin hem içeride farkındalığı arttırması gerek hem de dış dünya ile paylaşılması ve onlara umut vermesine ihtiyaç var. Bu da ayrıca not edilmesi gereken bir konudur.

TK: *Rojava'da tarım, su ve toprak politikaları ve yeraltı kaynaklarının kullanımı nasıl gerçekleştiriliyor?*

RKK: Rojava'da rejim Kürt bölgelerini neredeyse tamamen buğday üretimine mecbur etmiş, tahıl ambarı olarak görmüştür. Hakeza pamuk ve zeytin ürünlerini de tek taraflı politikalarla yönlendirmiş ve kendi ihtiyaçları için kullanmıştır. Buna karşılık alternatif tarımsal üretim alanlarının neredeyse tümü tahrip edilmiş, toplum üretimden soyutlanmış, asalak bir yaşama sürüklenmiştir. Aynı şekilde petrol, gaz gibi zengin yeraltı kaynakları direkt Suriye'nin ekonomi merkezlerine aktarılmıştır.

Devrim süreciyle birlikte Rojava halkı bir yandan enerjiyi kendi bölgesinde, kendi ihtiyaçları için kullanılabilir hale getirme gayreti göstermiştir. Bir yandan da tarımsal üretimde çeşitlilik sağlayan, aynı zamanda katılımcı, emek veren ve üretken bir toplum yaratma çabası göstermiştir. Her iki cephede de ilerleme olduğu kaçınılmaz. Ancak onlarca yıllık tahribatı aşacak, toplumsal yarayı saracak, tüm ihtiyaçları karşılayacak bir zemin henüz yakalanmış değildir. İçerideki toplumsal dönüşümün çok kısa bir zamanda gerçekleşmesi beklenemez. Siyasal, sosyal, ekonomik, düşünsel sistemin oturması, kurumlaşması ve toplumun bu mekanizma içinde yeniden şekillenmesi zaman alacaktır. Bununla birlikte, henüz savaş ve çatışmalar yüzünden mültecilik, göç, yeni alanların özgür topraklara katılması da ek ihtiyaçlar doğurmaktadır.

Enerji alanındaki çalışmalar daha çok teknik iyileşmeyi gerektirmektedir. Ambargo ve kasıtlı engeller nedeniyle acil

ihtiyaçların gerektirdiği araç ve donanımların temini zorlaşmaktadır. Kalifiye işgücünün çalışma şartlarının iyileşmesi, savaş nedeniyle göç edenlerin yerine yenilerinin yerleştirilmesi de zaman almaktadır. Bunun yanı sıra, ekolojik paradigmaya göre enerji kaynaklarının daha duyarlı kullanımı, teknik donanımın buna göre şekillendirilmesi de mali ve teknik açıdan çok kolay değildir. Mevcut çatışmalı durum da şartları güçleştirmektedir. Bütün bunlara karşılık toplum açısından asgari yeterlilikler yerine getirilmiştir. Ayrıca bir sonraki proje, çalışma ve hamle için tecrübe birikimi, zihinsel hazırlık ve dönüşüm çabası için gerekli özgüven, yapılanma ve örgütlenmenin zemini yaratılmıştır. Artık Rojava Devrimi daha iddialı ve ileriye dönük hamlelere hazırlıklıdır.

TK: *Rojava'da üretim ve tüketim yapısı kapitalist üretim ilişkilerinden hangi yanlarıyla ayrılıyor? Bu konuda kooperatif ve komünler nasıl bir rol üstleniyor?*

RKK: Rojava ekonomisine hâkim olan devletçi kapitalizm, tüccar faaliyetleri idi. Mesela kapitalist anlamda bölgede sanayi ve sanayici bulunmuyor. Üretimden, emekten gelen bir yapı mevcut değil. Sadece küçük ölçekli esnaf, tamirci ve atölye işletmeleri mevcut ki bunlar da ancak geçimlik düzeyde bir faaliyete sahipler. Yani ancak aile geçimini sağlayan bu işletmelerin kapitalist işletme özelliklerine sahip olduğunu söylemek doğru olmaz. Sonuçta toplum devlete ve tüccara mahkûm olmuş durumda.

Bu çarkı ilk defa kıran üçüncü bir yol, komün sistemi ve kooperatif ekonomisidir. Devlet tekelleri ve tüccarlara karşı bireysel gayretlerin hiç mi hiç şansı yoktu. Ancak birlikte örgütlü hareket ederek bir renk, bir ses vermek mümkündü. Komün ve kooperatif örgütlenmesi bunun için bulunmaz bir fırsat oldu. En basitinden, toplum ilk kez kendi yaşam şartlarını belirlemede, üretim ve tüketim konusunda kendisi karar vermektedir. Bunun etkisi çok kısa bir zamanda hissedildi, görüldü. Örneğin, tarımdan imalata kooperatif faaliyetleri sayesinde spekülasyon, savaş rantçılığı, stokçuluk, fahiş fiyat uygulamaları, tefecilik, zor ve mafya ilişkileri önemli ölçüde etkisiz kılındı. Bunun ötesinde, tarımsal alanda olduğu gibi pazar fiyatlarının düzenlenmesine, dengeye kavuşmasına da etkisi oldu. Kıtık ve ambargoyu fırsat bilip rüşvet vererek kaçak mal getirenler,

oldukça yüksek fiyatlarla ürünleri halka satanlar piyasaya tamamen hakimken, şimdi giderek azalmaktadırlar. Yani kooperatifler üretim yapmaya başladığından beri bu fırsatçılık, rantçılık azaldı. Sistemin oturmasıyla beraber bu mekanizmaların tamamen yok olacağı bilinmektedir.

Kooperatifler sayesinde bireysel üreticiler, küçük tarla sahipleri, esnaflar da kendi üretimlerine güvenmeye ve kendi örgütlülüklerini gerçekleştirmeye başladılar. İmalatçılardan, esnaflara, ulaşım sektörü çalışanlarından tarım işletmesi olanlara dek birçok kesim odalarını, birliklerini, sendikalarını kurma ve örgütlenme gereği duydu. Çünkü kooperatifler toplum menfaatini esas aldıkları için aşırı fiyat kırma, rekabetle karşıdakini yok etmeyi hedeflemiyor. Haliyle küçük ve orta boy üreticiler de bir istikrara kavuşuyor. Bunu gören ve bundan cesaret alan küçük üreticiler de birbirlerini yemek, yok etmek yerine birlikte örgütlenmeyi ve gelişmeyi daha anlamlı bulmaya başladılar. Böylece kapitalizmin rekabetçi, yıkıcı ve teklici etkisi kırılmakta, bireyden gruplara, toplumsal birimlere kadar herkes gücü ölçüsünde üretime katılmakta, karşılığında da ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Bu bir toplumsal denge ve istikrardır. Devrimin en önemli kazançlarından biridir.

Rojava'daki çalışmaları özgün kılan ve insanlık tarihi açısından da anlamlı olan gelişmeler ortaya çıkıyor. Daha önce Sovyetler veya başka ülkelerde kutsanarak uygulanan devletçi sosyalizmde olduğu gibi merkezi bir sistem uygulanmıyor burada. Kişisel faaliyetler ve mülkiyet de reddedilmemektedir. Aksine herkesin özgün, özel ve özerk çalışmalarıyla etkili ve üretken olmasını sağlamayı hedeflemektedir. Öte yandan, devletçi sosyalizm devlet tekelciliğini hâkim kılarken, kapitalizm de şirket tekelciliğini teşvik etmektedir. Ancak Rojava'daki sistem, bu ikisini de aşma konusunda ciddi bir adımdır.

TK: *Ekolojik paradigmanın ekonomik yaklaşımı hangi biçimiyle şu an yaşadığımız ekonomik krizden ayrılıyor?*

RKK: Kriz üzerine hem sol hem de liberal cephede birçok teori mevcut. Dolayısıyla hangisi esas alınarak bir tartışma yürütülecekse, ona göre tanım ve yaklaşımda bulunulacaksa o bağlamda cevap vermek gerekecek ve bu uzun bir teorik meseledir. Ancak kapitalizmin zaten krizde olduğu ya da krize dayalı büyüme içinde olduğu kabul

edilirse, kapitalist tekeli veya merkezi devlet tekeli uygulamalarının elimine edilmesi oranında kriz devreleri de minimize edilecektir.

2012'den bu yana Rojava kantonlarında yaşanan gelişmeler gözlemlendiğinde, komün ve kooperatiflere dayalı ekonominin daha çok öncü, dengeleyici bir rol oynadığını görmekteyiz. Örneğin, kâr amaçlı değilde ihtiyaçların maksimum oranda karşılanması esasına dayalı bir üretim anlayışı, üretim alanını tek bir ürüne indirgeyip kazanç elde etmek yerine birçok ürün üretimini teşvik etmiş, bundan dolayı da piyasaya, paraya, tekelleşmeye olan bağımlılığın azaldığı gözlemlenmiştir. Kooperatiflerin bu öncü tarzına halk da zamanla uyum sağlamış, bu tarzı örnek alarak eğilimlerini, önceliklerini değiştirmiştir.

Bazen kâr ve kazanç esasına dayalı üretim yapan kesimlerin yıkıcı etkilerini sınırlamak için aynı alanda ürün ekilmekte ve aşırı fiyatların dengelenmesi sağlanmaktadır. Ya da kimsenin ilgi göstermediği, etkisi olacağına inanmadıkları ürünlerin ekimi yapılarak örnek teşkil edilmektedir. Böylelikle hem dengeleyici hem de öncü bir rol, bir misyon ortaya çıkıyor. Ancak bütün bunlar merkezi uygulama ve kararların ürünü değildir. Halkın rolüne özellikle vurgu yapmak gerekir. Yoksa tek tip ve müdahaleci bir tarz ortaya çıkar. Rojava'da daha çok halk kendi iç ilişkileri, gözlem ve tartışmaları kendi modelini ve tarzını yaratmaktadır. Burada öncülerin, aktörlerin, liderlerin, aydınların rolü tartışma açmak, toplumu uyarmak ve konuları gündeme getirmektir. Artık gerisi, yapılan tartışmalar, eğitimler, araştırmalarla gelecek bir süreçtir. Bunun kapitalist sistemin yarattığı krizlerle ilişkisi nasıl olur, onlara karşı dayanıklılığı ve avantajları neler olabilir gibi sorulara yanıt verebilmek için hem uzun bir zamana ihtiyaç var hem de Rojava'nın normal koşullara geçmesi lazım. Savaşın ve ambargonun olduğunu, öncelikli mücadelenin bununla geçtiğini, doğan kriz ve sıkıntıların öncelikle buradan kaynaklandığı unutulmamalı. Ancak şöyle bir gözlemi de paylaşmak gerekiyor. Kapitalizm, gerek bireysel işletme olsun gerek tekel olsun, kâr ve kazanç esasına dayandığı için toplumsal destekten yoksundur. Aksine rakipler ve mevcut işletmenin bir an önce ortadan kalkmasını isteyenler vardır. Bu işletme ise ayakta durabilmek için borç, alacak ilişkileri, pazar payı, işgücü ve makine maliyetlerini dengelemek zorundadır. Bunların herhangi birinde yaşanan aksilik işletmeyi

zarara uğratar, krize götürür. Kooperatif ise aynı zamanda bir toplumsal ilişkidir. Parasal kazanç, güç devşirme peşinde değildir. Hedef ihtiyaçların maksimum oranda karşılanmasıdır. Gücünü aşan bir borç-alacak ilişkisine girmez. Buna rağmen oluşan krizlerde, üyelerin gerekli katkıları sunması, dayanışması ya da fedakârlık ve sabırları kriz döneminin atlatılmasında büyük avantajdır. Bundan dolayı kapitalist ülkelerdeki krizde dahi en dayanıklı işletmelerin kooperatifler olduğu görülecektir. 2007'de global ölçekte başlayan krize bakıldığında ABD, İspanya, Almanya dahil, en az etkilenen kuruluşlar kooperatifler olmuştur.

Rojava'da gerçekleşmekte olan kooperatiflerde iki tür yaklaşım ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki, komün üzerinden kooperatiflerin oluşturulması, ikincisi ise kooperatiflerin komünal topluluklara yol açmasıdır. Sömürgeciliğin etkileri ve savaş koşulları düşünüldüğünde ilk evrede kooperatifler, daha çok maddi kazanç elde etme amaçlı olarak algılanmıştır. Ancak, birkaç yıllık deneyimle birlikte, kooperatifler, ortak yaşam ve paylaşım konusunda önemli sayılabilecek bir gelişme ortaya çıkarmışlardır. Bununla birlikte, toplumda özgüven, kooperatif anlayışının benimsenmesi, emeğe, toprağa ve üretime dönüşte ciddi bir mesafe kat edilmiştir. Başlangıçta, sadece demokratik özerk yönetimin kontrolündeki topraklar üzerinden tarım kooperatifleri örgütlendirildi. Ancak daha sonra, insanlar kendi toprakları üzerinden de kooperatifleri oluşturmaya başladılar. Ayrıca, tarımın dışında, küçük ölçekli endüstriyel üretim ve pazarı konu alan kooperatifler de ortaya çıktı. Bir bütün olarak ele aldığımızda, Rojava komün-kooperatif deneyiminin daha yolun başında olduğunu belirtebiliriz. Bunun için bir olgunlaşma süreci gerektiği ortadadır. Bunun yanısıra, kooperatiflerin belli bir sisteme kavuşturulması yönünde adımlar atılmaktadır. Merkezîyetçi olmayan, demokratik-özerk ve komünal birimlerin, koordineli ve birbirini tamamlayan tarzda oluşturulması çalışmalarına başlanmıştır. Tarım, endüstri, ticaret ve kadın ekonomisi alanlarında, özerk temelde örgütlenen kooperatifler, kooperatif evleri ve bölge kooperatif birlikleri gibi birimler yoluyla ortaklaşmakta, dayanışmakta ve birbirlerini tamamlamaktadırlar. Rojava Devrimi'nin kooperatif deneyiminin, kendine özgü bir model, kültür veya gelenek haline gelmesi elbette uzun bir zaman ve çetin bir mücadeleyi gerektirir. Bu gerçekleştiği oranda, kapitalist modernite karşısında, devrimin başarısı güvence altına alınabilecektir. Bu

temelde, komünal yaşam ve kooperatiflere dayalı ekonomi, birlikte ele alınmaktadır. Kooperatif elbette ki, ekonomik alanda zorluk ve sıkıntıları aşmanın en önemli araçlarından biridir. Ancak sadece bununla sınırlı kalınması yanlıştır. Bu çerçevede ekonominin, esasta komün ve kooperatif tarzında örgütlendirilmesi hedeflenmektedir. Böylece kooperatif ve komünler, biçimsel ve sadece maddi üretime dayalı yapılar olmaktan çıkarılacak; komünal ekonominin temel yapıtaşları durumuna gelebileceklerdir. Ekonomide, faaliyetlerin yürütülmesi ve ürün elde edilmesi, tek başına yeterli değildir. Ekonominin gerçek anlamda toplumsallaşması için, toplumun ekonomi alanında da yeterli bir bilince sahip olması, irade, karar ve denetleme gücü haline gelmesidir. Bu gerçekleştiği oranda, insanlar ekonomik faaliyeti mecburen değil, şevkle gerçekleştireceklerdir. Rojava ekonomisi, bu perspektif üzerinde inşa edilmektedir. Yani, insanların neyi, ne için, kimin için ve nasıl ürettiklerinin bilincinde olacakları, dolayısıyla ürettikleri değerlere sahip çıkacakları, geliştirecekleri bir ekonomik anlayışın kazandırılması hedefleniyor.

TK: *“Toprağımızı, suyumuzu ve enerjimizi komünleştirelim, demokratik ve özgürlükçü yaşamı inşa edelim” sloganı Rojava’da nasıl bir etki yaratıyor? Bu sloganın pratik adımları nelerdir?*

RKK: Toprak ve toprak ürünleri, su ve enerji kaynakları canlılığın temel nesnesi, hayatın devamlılığının öznesidirler. Bunlara çok basit yaklaşmak, bunları metalaştırmak, kar, kazanç, para için araca dönüştürmek, uygarlık ve insanlık için büyük tehlikelere yol açmıştır. Nihayetinde ekolojik felaketler, baş gösteren kaynak kıtlığı, tarih boyu yaşanan paylaşım kavgaları ve yıkıcı savaşlar gösteriyor ki bu temel kaynaklara doğru yaklaşılmamıştır.

Bir an için hiç üretim yapmadığımızı düşünelim. Ağustos böceği gibi eğlenceye daldığımızı varsayalım. Toprak ana her yıl belli oranlarda sebze, meyve gibi yiyecekleri sunuyor. Bilimsel verilerde ispatlamaktadır ki, her yıl doğanın bahsettiği bir ürün fazlası vardır. Zaten bunları toplamak ve tüketmek bile yaşamın sürmesi için yeterli. Ama doğadan kopup bir ev ile yetinmez, sadece çekirdek aile için bunu saraylara, hanlara dönüştürürseniz ve onun döşenmesi için devasa kaynakları sömürür, insan emeğini de berhava ederseniz, sorun çıkar. Elbette insanların ilkel şartlardaki gibi sadece tüketici

olmalarını bekleyemeyiz. Aksine günümüz şartlarının sunduğu daha büyük avantajlar var. Zaten günümüz bilgi birikimi ve teknik gelişmeler mevcut kaynakların daha optimal, daha yararlı kullanımına fırsat vermektedir. Ancak teknolojiyi şu andaki gibi kâr ve çıkar amaçlı kullanırsak o zaman zararlı ve sıkıntılı durum devam eder. Yaklaşımın değişmesi gerekir. Bu bir zorunluluktur. Bir örnek verelim. Yenilenebilir güneş enerjisinin üretimini pazar ve kâr odaklı düşünen güçler büyük arazileri işgal etmekte ve güneş panelleri kurmaktadır. Güya doğaya zarar vermeyen bir enerji tercih ediliyor gibi bir algı yaratmaktadırlar. Ancak kullanılan arazi cephesinden bakıldığında, yeni bir istila ve yıkımdan bahsetmek gerekir. Oysa toplum odaklı düşünüp kâr ve kazancı sorun etmezseniz tüm evlerin çatısında ev ihtiyacı kadar güneş enerjisi elde edecek teknolojiler geliştirmek mümkün. Böylece enerji üretimi pazar odaklı olmaktan çıkacağı gibi, ilk elde kuruluş maliyetleri hariç bedavaya mal olur. Yani kısa sürede kendini amorti eder. Aynı şekilde su kaynakları için de örnek verebiliriz. Büyük barajlar enerji ve su için kuruluyor. Ama büyük miktarda verimli arazi ve toprak da su altında kalıyor. İklim ve çevresel sorunlar bağlamında hesap edilemeyecek düzeyde tahribatlar oluşuyor. Sulanan arazi de genelde büyük çiftçilerin, tekellerin ve devletin eline geçiyor. Ardından pazar için kâr amaçlı birkaç ürünün yetiştiriciliği tercih ediliyor. Hakeza elektrik de devasa mekanizmalarla uzak bölgelere taşınıyor. Sadece bu esnada, ortalama yüzde otuz enerji kaybı oluyor. Yine kâr için para karşılığında çeşitli sanayi kuruluşlarına ve evlere dağıtılıyor. Oysa aynı nehrin önünde küçük bentler ve setlerle yerleşim yerlerinin ihtiyacı kadar elektrik üretimi ve sulama gerçekleştirilse, nehir boyu birçok kesim sudan yararlanırdı ve buralar adeta birer cennet vahasına dönüşür. Uygarlıklara analık eden tüm nehirlerde durum böyledir. Ancak artık hepsi barajlar yüzünden boğulmuş, ilk özelliklerini, kutsallıklarını, işlevlerini yitirmişlerdir. Yine teknolojideki gelişmeler sayesinde günümüzde, aynı küçük bentlerde elektrik tribünleri ile doğaya zarar vermeden büyük miktarda enerji üretmek mümkündür. Ancak pazar getirisi düşük olduğu için bu, kapitalistler tarafından tercih edilmemektedir. Onu geçelim, her köy kendi ihtiyacı kadar rüzgâr türbinleri kurarak bedava elektrik ve enerji elde edebilir. Ancak kimse bunlara öncülük etmiyor. Büyük firmalarda kâr etmek için birçok yeri işgal etmek, büyük rüzgâr türbinleri kurmak zorundadırlar. Onun da yarattığı sorunlar hergeçen gün artmakta ve yerleşimciler artık

giderek rahatsızlıklarını dile getirmektedirler. Hâliyle toprağımıza, enerjimize suyumuzla sahip çıkarken pazar odaklı değil, ihtiyaçların maksimum oranda karşılanması, toplum, doğa, ekoloji odaklı düşünürsek tekniğe, bilime, ekonomiye yaklaşımımız da farklılaşır. Onu rakipleri yıkacak bir araç değil, doğa, toplum ve insan için yararlı bir araca dönüştürmek mümkün.

Baas rejimi, toprak başta olmak üzere tüm ekonomik kaynakları devlet mülkiyeti adı altında tekeline almıştı. Bu siyaset, söz konusu kaynakların toplumsal ihtiyaçlar temelinde değil, kâr amaçlı ve talan amaçlı kullanımına yol açmaktaydı. Dolayısıyla, devrimin ekonomik alanda da hayata geçirilmesi hayati önem arz ediyordu. Bunun için de çok ciddi eğitim, kadro, mali ve teknik altyapı gerektiriyordu. Tabii herşeyden önce, güvenlik ve savunma güvenceye kavuşturulmak zorundaydı. Bu nedenlerle, Rojava Devrimi ilk evrede ekonomik sorunu çözmeye yoğunlaşmadı. Bununla birlikte yakıt, elektrik, ekmek, tohum, altyapı ve gıda gibi konularda yürütülen çalışmalarla, sıkıntı büyük oranda aşıldı. Son bir iki yıl içinde ise ekonomik sistemin inşası, toprak ve diğer ekonomik imkânların komünal ekonomi temelinde yeniden düzenlenmesi konusunda ciddi çalışmalar yürütülüyor. Bir yandan toplumsal ekonomik sistemin altyapısı ve örgütlenmesi geliştirilirken, diğer yandan ekonomik faaliyet ve imkânlar, komün ve kooperatifler temelinde yeniden düzenleniyor. Rojava Devrimi, “toprağın, suyun ve enerjinin komünleştirilmesi” temel şiarını, pratiğe geçirmenin arayışındadır. Bu çerçevede komünler ve kooperatifler yaygın biçimde örgütlenmektedir. Birkaç yıl önce başlayan, toprak-tarım eksenli kooperatif çalışmaları, günümüzde endüstriyel üretimi de kapsayacak düzeye ulaşmıştır. Eskiden devlet mülkiyetinde olan yaklaşık üçyüz bin dönüm arazi üzerinde tarım kooperatifleri kurulmakta, yağ fabrikası ve temel ihtiyaç maddeleri gibi konularda kooperatife dayalı örgütlenmeler giderek sayıca ve nitelik olarak artmaktadır. Toprak da dahil olmak üzere ekonomik imkânların, toplumsal tasarrufa tabi kılınması doğru olacak ama eksik kalacaktır. Bunun için doğru temelde örgütlenme, düzenleme, planlama ve bir program dahilinde kullanım hayati önemdedir.

Rojava Devrimi’nde, son yıllarda bu konuda önemli adımlar atılıyor. Nüfus sayımı, aynı zamanda ekonomik alan için de

sağlam veriler sunacaktır. Eskiden dağınık, düzensiz ve toplumun denetiminden uzak olan ekonomik faaliyetler, ticaret ve pazar yeniden ele alınıyor. Ekonomik alan, imkân ve faaliyetler, toplumsal ekonomi temelinde bir bütün olarak yeniden örgütleniyor ve bir sisteme kavuşturuluyor. Devletin çökertmiş veya gelişmesine fırsat vermemiş olduğu hayvancılık, sanayi ve diğer faaliyetler canlandırılıyor. Tarımda tek tip üründen, sebze ve endüstriyel ürünler başta olmak üzere zengin ürün desenine geçişin hazırlıkları yapılıyor ve Rojava'nın tohumda dışa veya sömürgeci merkezlere bağımlı olmaktan kurtulmasının yolları aranıyor. Ekonomi alanında eğitim faaliyetleri yürütülüp, temel kurumlar oluşturuluyor. Tabii tüm bunlar, savaş ve ambargo koşullarında gerçekleştiğinden tam anlamıyla sonuç alındığı veya tüm yapılanların mükemmel olduğu söylenemez. Ancak, savaş ve ambargonun sona ermesi halinde, bu çabalar daha da kapsamlılaştırılacak, her anlamda kendine yeten ve hatta çevresini de besleyen bir ekonomik sistem gerçekleştirebilecektir.

TK: *Rojava toprağı buğday, sebze, meyve ve birçok çeşit için bereketlidir. Ancak Baas rejimi sadece birkaç çeşidin yetiştirilmesine müsaade ediyordu. Devrimle birlikte tarımda ne gibi değişim ve dönüşümler meydana geldi?*

RKK: Yukarıda da değinildiği gibi Rojava'da daha çok ürün çeşitlemesi hedeflenmektedir. Bunun için çeşitli tohumlar ve bitkiler getirilmekte ve seralarda, belli arazilerde denenmektedir. Bu bölgenin iklimi, toprak yapısı hangi ürünler için elverişlidir hâlâ tam olarak bilinmiyor. Çünkü rejim birkaç ürünü mecbur kılmış. Yine daha öncesinde insanlar sadece basit geçimlik tarımı esas almışlardı. Haliyle toprağın ve iklimin kapasitesi, özellikleri ve hangi bitki ve hayvanlara müsait olduğu konusunda çalışma yapılması gerekli. Buna yönelik uygulamalar yapılıyor.

Şimdi halkta da farklı arayışlar mevcut. Ancak, daha profesyonel çalışma ve araştırmalara ihtiyaç var. Yine sulama tekniğı, yıl boyu ürün ekiminin ve çeşitliliğın sağlanması gibi konularda tecrübeye, teknik donanıma ve örgütlenmeye ihtiyaç var. Şu an, ilk aşamada, halihazırda bilinen ürünler ve ihtiyaçlar üzerinden gidilmektedir. Zaten ambargo ve engeller de bunu mecburi kılıyor.

TK: *Siz devrim öncesi ve sonrası süreci ekolojik toplum açısından nasıl değerlendiriyorsunuz?*

RKK: Toplum sadece zihni olarak dağılmamış, aynı zamanda fiziken çökmüş durumda. Örneğin, gelişmiş bir ülkede, özel tarihler hariç, normal şartlarda insanlar yılda on bir ay çalışır, bir ay izin yapar. Ancak burada insanlar yılda neredeyse on bir ay yatar ve sadece mevsim dediğimiz hasat döneminde bir ay, kırk gün çalışır. Geri kalan zaman kahvelerde, evlerde, sıradan sohbetlerde tüketilir. Bu bir çürümedir. Şimdi bu insanlara, aynı arazileri yıl boyu kullanabilecekleri, birkaç ürün ekebilecekleri ve daha iyi şartlarda yaşayabilecekleri örneklerle gösterilmekte, ispatlanmaktadır. Ancak insanlar rehavet, tembellik ve çürümüşlüğü tercih edip başka bahanelerle çalışmaktan kaçmaktadırlar. Hakeza yaşanan savaş bir gerekçe olarak gösterilmektedir. Evet, bu bir realite olmakla birlikte, istikrarlı bölgelerin olduğu da bilinmekte, görülmektedir. Hatta Rojava, Suriye ve Irak'tan mülteci alan bir bölgedir artık. Buna rağmen dışarıya bir kaçış eğilimi var. Bunun nedeni savaşın bir bahane olarak fırsata çevrilmek istenmesidir. Özenti, özlem ve arayışlar nedeniyle kendi değerlerini görememenin yarattığı bir travma da mevcut. Kendi toprağını işlemekten aciz birinin başka ülkelere gitme, oralarda ağır işlerde çalışmaya razı olması da ayrı bir acıdır. Çünkü yaratmak yerine hazır bir mekân, sıradan bir iş ve kendini tekrar eden bir yaşam insanlara yetiyor gibi. Bu zihni bir çöküştür.

Elbette Rojava'da ilk başlanan dönem ile şimdiki süreç arasında ciddi bir farklılaşma var. Yukarıdaki örneklerde de dile getirildiği gibi insanlar giderek özgüven kazanıyorlar. Kendilerine, topraklarına, ülkelerine, halklarına sahip çıkmayı, onlarla birlikte bir hayat kurmayı düşünüyorlar, istiyorlar ve bu yönde de ciddi adımlar atıyorlar. Bu umut verici bir durumdur. Savaş içinde yaşayan bir halk gerçekliğini düşündüğümüzde, ekonominin mevcut durumunu koruması bile, önemli bir başarı olarak görülebilir. Ancak, asıl olan Rojava'nın coğrafi ve iklimsel koşullarıyla uyumlu, toplumsal ihtiyaçlara gerçek anlamda ve güvenceli biçimde cevap olabilecek bir ekonomik sistemin inşa edilebilmesidir. Bu konuda, savaşın bitmesini beklemek doğru olmaz; zira, bir bütün olarak ele aldığımızda savaş ve çatışmanın çok daha uzun bir zaman süreceği ortada. Dolayısıyla, esasta savaş ve ambargo ortamı içinde, daha sağlam bir ekonomi inşa edilebilecektir. Toplumun temel ihtiyaçlarını esas alan

öz üretim, ekonomide toplumun belirleyici olması, üretici-dayanışmacı ve paylaşımcı anlayışın yaygınlaşması, kaynakların doğru kullanımı, ekonomik faaliyetler ve ilişkilerin birbirlerini tamamlayıcı tarzda örgütlenmesi gibi önemli adımlar atılıyor. Tabii ki, Rojava'nın statüsünün uluslararası alanda kabulü de, bu adımların daha da ilerletilmesi ve sonuç almasına katkıda bulunacaktır.

TK: *Ekolojik çalışmalar konusunda gördüğünüz sıkıntı ve zorluklar nelerdir? Ekolojik paradigma bu zorluk ve zahmetleri nasıl aşacaktır ve nasıl bir potansiyele sahiptir?*

RKK: Gerçek anlamda özerk, özgür, ekolojik ve toplumcu bir paradigmanın oluşturulabilmesi için olağan koşulların yaşanması gerekmektedir. Çatışmalı durum, ekonomik ambargolar, silah tüccarları, insan kaçakçıları, rantçı tüccarlar, tefeciler, stokçular, parasal ve finansal sorunlar ve istikrarsızlıkların olduğu bir ortamda toplumun enerjisi fiziki savunma ile sınırlanmaktadır. Toplum daha çok öz savunma, güvenlik, asgari geçimi sağlama, ihtiyaçları karşılama için seferber olmaktadır. Çok iyi biliyoruz ki, normal şartlarda toplum, daha çok nasıl gelişebiliriz; kendimizi nasıl daha iyi eğitip mesleki becerimizi yetkinleştirebiliriz; doğamızı, toprağımızı, kaynaklarımızı nasıl daha iyi değerlendirebiliriz, gibi sorulara odaklanacaktır. Bu da gerçek bir dinamizmi ortaya çıkaracaktır.

Ancak şu anda dahi başarılı olan ve gelecek için umut veren esas avantaj kurulan sistemdir. Ekilen düşünsel, zihinsel ve örgütsel tohumun tutması, mayalanmasıdır. Gerek devletçi ve merkezi sistemin gerekse kapitalist çıkarıcı ve tekelci sistemin reddiyle insanlar başka güçlere tabi olmaktan çıktılar. Komün ve kooperatiflerden başlayarak kendi kurumlarını, organizasyonlarını kurmaya başladılar. Bu da beraberinde yeni kurumları, çalışmaları, iş ve insan ilişkilerini getirecektir. Hakeza özerkliğin ve öz yönetimin esas alınması nedeniyle her bölgenin, her etnik, dinsel, cinsel gurubun kendini örgütlemesi, yaşama katılımı da çoğulculuğu, renkliliği ile birçok plan ve projenin beraberliğini getirmektedir. Bunlar şimdiden başarılı olmuştur ve geleceğe umutla bakmamıza fırsat vermektedir. Dolayısıyla, insan yaşamının tehlikede olduğu bir savaş ortamının yarattığı bütün sıkıntılar mevcut olmasına rağmen büyük bir devrimi de yaratacak potansiyelle birlikte, umut olmaktan çıkıp hayata ilk adımlarını atmış bir gerçeklik de var.

